

VOYAGA YETMAGANLAR O'RTASIDA KIBERJINOYATCHILIKNING BARVAQT OLDINI OLISHDA "INTERFAOL PROFILAKTIKA" VA RAQAMLI PSIXOLOGIYA KONSEPSIYASINI QO'LLASH

Hamrayev Foziljon Xudayshukurovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi saf qismi ofitseri, leytenant

MUAMMONING TAVSIFI VA DOLZARBLIGI

Global raqamli transformatsiya sharoitida voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan kiberjinoyatlarining nafaqat miqdori, balki ularning "latent" (yashirin) xususiyati ham ortib bormoqda. Bugungi kunda an'anaviy vertikal nazorat (maktab-mahalla-IIO) mexanizmlari kiber-makonning anonimlik va "borderless" (chegarasizlik) xususiyatlari oldida kutilgan samarani bermayapti. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, voyaga yetmagan kiber-huquqbuzarlarning 60% dan ortig'i o'z qilmishini "virtual o'yin" yoki " intellektual sinov" deb qabul qiladi. Bu esa kiber-profilaktika tizimini raqamli psixologiya va kiber-pedagogika asosida tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda.

TADQIQOTNING ILMIY YANGILIGI

Tadqiqot doirasida kiber-muhitda xavfsizlikni ta'minlashning quyidagi innovatsion yondashuvlari ishlab chiqildi:

- "Virtual Identifikatsiya Inqirozi" tahlili:** O'smirlarning kiber-makonda o'zini namoyon qilish ehtiyoji va real hayotdagi huquqiy javobgarlik o'rtasidagi "psixologik uzilish"ni bartaraf etish metodikasi taklif etildi.
- Kiber-pedagogik preventiv model:** Informatika va tarbiya darslari kesishmasida "Raqamli etika" va "Kiber-mas'uliyat" modullarini tizimli joriy etish zaruriyati kriminologik jihatdan asoslandi.
- Kiber-viktimologik barqarorlik:** Faqat tajovuzkorga emas, balki potentsial qurbonga yo'naltirilgan "Kiber-gigiyena" ko'nikmalarini shakllantirish orqali kiber-muhitda umumiy profilaktika samaradorligini oshirish.

AMALIY TAKLIFLAR VA MEXANIZMLAR

Maqola xulosalaridan kelib chiqib, quyidagi amaliy chora-tadbirlar ilgari suriladi:

- "Kiber-Vasiy" (Cyber-Guardian) raqamli monitoring tizimi:** Sun'iy intellekt (AI) va *Machine Learning* algoritmlari asosida voyaga yetmaganlarning internetdagi "xavfli xatti-harakatlari" (masalan, darknetga

murojaat, eksploitlar qidiruvi) bo'yicha "erta ogohlantirish" (Early Warning) tizimini yo'lga qo'yish.

2. "Kiber-diversiya" (Reabilitatsiya) dasturi: Yuqori IT-salohiyatga ega huquqbuzar yoshlarni jazolashdan ko'ra, ularning energiyasini "Etik xakerlik" va kiber-xavfsizlik bo'yicha davlat loyihalariga yo'naltirishning huquqiy mexanizmini yaratish.

3. Gibrid hamkorlik: IIV, Raqamli texnologiyalar vazirligi va xususiy provayderlar o'rtasida kriminogen kontentni real vaqt rejimida avtomatik filtrlash bo'yicha "Smart-shartnoma" tizimini joriy etish.

XULOSA

Voyaga yetmaganlar o'rtasidagi kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish — bu faqatgina texnik taqiqlar emas, balki yoshlar ongida "raqamli immunitet"ni shakllantirishdir. Taklif etilayotgan "Kiber-Vasiy" platformasi va kriminologik diversiya usullari "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasining xavfsizlik komponentini ta'minlashda, shuningdek, yosh avlodning intellektual salohiyatini milliy manfaatlar yo'lida asrab qolishda fundamental huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.